

Irena Vodopija
(Visoka učiteljska škola, Osijek)

SLOVNICA U PUČKOJ ŠKOLI

Rasprave o potrebi, svrsi, načinima i oblicima nastave gramatike u pučkoj školi vodile su se na stranicama časopisa *Napredak* u drugoj polovini XIX. stoljeća. *Napredak* je najstariji pedagoški časopis u Hrvatskoj i ujedno jedan od najstarijih stručnih časopisa na hrvatskom jeziku. Rasprave u *Napretku* temelje se na razlikama u mišljenjima o jezikoslovnoj obuci i slovnici u pučkoj školi. Uglavnom se mogu vidjeti tri osnovne skupine. Prva traži da se jezikoslovna obuka prilagodi pučkoj školi. Druga, umjereni skupina, zagovara slovnici, ali primjerenu djeci mlađe školske dobi. Treća skupina ima mišljenje da slovnici nije mjesto u pučkoj školi i da se djecu podučava samo onda kada pogriješe. Rasprave vođene gotovo dva desetljeća nisu dale odgovor na probleme, ali su dale svoj prilog u pronalaženju uloge slovnice u pučkoj školi.

Rasprave o potrebi, svrsi, načinima i oblicima nastave gramatike u pučkoj školi rasplamsavale su se povremeno na stranicama časopisa *Napredak*, posebice u drugoj polovini XIX. stoljeća. *Napredak* je prvi i najstariji pedagoški časopis u Hrvatskoj. Izlazio je u Zagrebu od 1. listopada 1859. do 1945. godine. *Napredak* je jedan od najstarijih stručnih časopisa na hrvatskom jeziku. Uglavnom je donosio priloge iz pedagogije, psihologije i metodike pojedinih predmeta. Kako je to vrijeme borbe za uvođenje hrvatskoga jezika u škole (tek će Zakonom o ustrojstvu pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji 1874. godine biti umjesto njemačkog uveden hrvatski jezik)

velika se pozornost pridaje hrvatskom jeziku i njegovu učenju u školama.

Rasprave koje su se uglavnom odnosile na metode podučavanja zabilježene su na stranicama *Napretka*¹. U rasprave su se upuštali svi više ili manje zainteresirani za nastavu hrvatskoga jezika: jezikoslovni stručnjaci, pedagozi, pisci, učitelji i školski nadzornici. Sudionici rasprava i polemika ponekad su potpisivali svoje priloge, nekad su ih obilježavali početnim slovima imena i prezimena, a ponekad su prilogi bili potpisani pseudonimom ili su bili bez potpisa (iako se onda gotovo sigurno znalo tko je zastupao određeno mišljenje). Rasprave se uglavnom temelje na razlikama u mišljenjima o jezikoslovnoj obuci i slovnici u pučkoj školi. Ne misle svi sudionici rasprave koja se proteže gotovo četiri desetljeća isto pod istim nazivom. "Pod slovnicom neki ne misle samo na dodatak čitankama, nego da je to nauka koja ima služiti pučkoj školi."²

Nazivlje i pojmovi u ovoj su raspravi neujednačeni, ali je to možda i manje važno od pitanja pokrenutih u njoj i dokaza kojima su se sudionici služili. Nisu svi posjedovali dovoljno znanja kako bi naveli primjerene dokaze, ali zato takvima nije nedostajalo žara. Pozivaju se u pomoć misli filozofa, pedagoga, književnika (ponekad izdvojene iz surječja, pa čak i neovisne o njemu) sa svrhom uvjeravanja čitateljstva u ispravnost i opravdanost upravo navedenoga mišljenja. Uz povijesni odmak od jednoga stoljeća, zanemarujući neujednačeno nazivlje, neujednačenu razinu pojedinih polemika, za nas ostaje važno samo nesuglasje oko pitanja jezikoslovne obuke i slovnice u mlađoj školskoj dobi. Godine 1874. uvedeno je obvezno osnovno školovanje u Hrvatskoj i Slavoniji pa Kraljevska zemaljska vlada traži odgovor na pitanje: "Kako u pučkih učionah imaju djeca učiti slovnicu materinskoga jezika."³ Glede navedenoga S. Basariček dobiva zadaću utvrditi stanje u školama i odgovoriti na pitanje:

"Cielokupno učiteljstvo, sboreće o toj stvari, moglo bi se podieliti u tri glavne stranke. Jedna hoće, da se slovnica uzdrži u dosadanjem obliku i obsegu, a druga da se iz pučke škole posve odstrani, te jezikoslovna obuka ograniči na golo tumačenje pojedinih štiva realnoga i moralnoga sadržaja. Treća napokon udara sriednjim putem i nevojuje proti svakoj slovničkoj obuci, jedino nastoji u tom, da joj se poda drugi naravniji, i odnošajem pučke škole shodniji smier."⁴

¹ Članci koji se odnose na slovnice objavljavani su između 1860. i 1887. godine.

² F. Hefeč: Slovnica u pučkoj školi, *Napredak* br. 20, 1881., str. 331.

³ S. Basariček: Slovnica u pučkoj školi, *Napredak* br. 33, 1874., str. 474.

Basariček je, dajući pregled dotadašnjih razmišljanja o slovnici, potaknuo val novih rasprava.

Svi oni koji pišu o slovnicama ne spore o tome da je učiteljeva dužnost podučiti djecu hrvatskom jeziku i o tome da je slovnica "tvrda kost kojom se mnogi nas u pučkoj školi izmiču"⁵. Sva ostala razmišljanja o svrsi, zadaćama i metodama rada, predmetom su sporova.

Pored Basaričeka i S. Kapetanić govori: "Nu glede porabe slovnice u pučkoj školi i njene pridnosti po napredak jezika svaki ih (jezikoslovac) skoro ima svoje nazore: Svi se ti nazori mogu svesti na ova tri: 1. da se u pučkoj školi postigne jezikoslovni cilj, mora se slovnica učiti; 2. neka se nešto - koliko je to neobhodno nužno - slovnice uči, ali se to ima uporavljati prigodno uz čitanje štiva; 3. u pučkoj školi ne treba slovnice učiti."⁶

I u daljim raspravama, koje se nastavljaju gotovo do kraja stoljeća, možemo pratiti zagovornike navedenih triju mišljenja. Zagovaratelji prvog mišljenja imaju brojne dokaze. Svi polaze od važnosti jezikoslovlja i kao potvrdu za to navode: "Slovnica je prikladan predmet kojim se bistro i jačaju duševne moći, navlastito razum, ona je prava duševna gimnastika. Diete o svemu, što uči, mora si biti svjestno, dakle i znanja jezika. Ono mora znati misliti, ne samo u jeziku, nego takodjer i o jeziku, t.j., nije dovoljno, da znade o nečem svoje misli riečmi zaodjeti, već i zašto se baš onako zaodjeti imaju."⁷ Zagovaratelji tog mišljenja pridaju velik značaj slovnici koja je važna i sama po sebi jer je jedini način podučavanja jezika u školi, ali je važna i zbog drugih razloga. Razvija se svijest o jeziku, potiče na razmišljanje o značaju materinskoga jezika, a ujedno pomaže intelektualnom djetetovom razvoju.

Najviše je pristaša drugoga mišljenja, koji drže da gramatiku treba učiti, ali prigodno i u praktičnom govoru. Tek nakon "praktičnog govora", kaže F. Dubravčić, počinje obuka "o slovnici, i to ne iz posebnih knjiga kao posebni učevni predmet, nego vazda na podlozi čitanke oslanjajući se na predznanje, nadopunjujuć manjkajuće, izpravljajuć ono, što je nepravilno u govoru i pisanju."⁸

Najbrojnija je skupina koja je zagovarala umjereno rješenje. I među njima postoje razlike koje se odnose na obujam slovnčkog

⁴ Isto, str. 474.

⁵ F. Hefele: Slovnica u pučkoj školi, *Napredak* br. 20, 1881., str. 331.

⁶ S. Kapetanić: Slovnica za IV. razred, *Napredak* br. 6, 1886., str. 87.

⁷ Isto, str. 87.-88.

⁸ F. Dubravčić, Naputak za jezikoslovnu obuku, u pučkih učionah, *Napredak* br. 2, 1881., str. 35.

gradiva u školi kao i na metode rada. Neki zahtijevaju samo prigodnu i povremenu slovnichku obuku. Pristaše ovoga mišljenja kažu da je važno razumjeti tuđu riječ i izraziti se usmeno i pismeno. Drže da se to ne postiže slovnicom, nego učiteljevim upućivanjem i stalnim vježbanjem. "Ono malo gramatike kojom bi se moguće pogreške izpravljale, to u ustmenom, to u pismenom izražavanju misli, neka se prigodno uporavi, ali posebnoga vremena za slovnichku obuku ne dopuštaju."⁹

Pristaše prvoga mišljenja predbacuju drugima da su za polovično učenje. Drugi jesu za jezikoslovnu obuku, ali samo uz pomoć čitanaka. No i tu treba voditi računa, opominje Dubravčić, kako nije svako štivo za jezikoslovnu obuku. Slogan ove skupine bio je: "Premalo škodi, premnogo ne plodi", a spominju ga mnogi u svojim raspravama držeći kako ne treba davati ni premalo, ni previše i tako posebno naglašavaju primjerenost gradiva učenikovoј dobi.

Treća skupina odbacuje slovnicu u pučkoj školi. Uporišta nalaze u mišljenju jezikoslovca Jakoba Grimma, profesora na berlinskom sveučilištu, i germaniste Karla Wackernagela, profesora na Pedagogiji u Baselu. U prilog mišljenju da ne treba slovnice, navode sljedeće tvrdnje:

1. Dijete će naučiti svoj jezik bez ikakve slovnichke obuke jer materinski jezik raste, razvija se u djetetu.

2. Slovnica je previše apstraktna i zato je djeci suhoparna i dosadna.

3. Dijete uči materinski jezik, ali za to mu ne treba slovnichka obuka (gramatička refleksija o jeziku).

4. Temeljito učenje jezika ne treba početi prije četrnaeste godine. Nije razvijeno ni dijete, a niti jezik nije dostatno razvijen.

5. Slovnichko učenje daje protivan rezultat željenomu i stvara nesigurnost u izražavanju misli jer se dijete boji kako će pogriješiti protiv slovnichkih pravila.¹⁰

Najljući je protivnik slovnice iz treće skupine Vjekoslav Košćević. Na samom početku svoje rasprave kaže: "Ja mislim, da ovakva slovnica, kakova je danas u naših čitanakah, ne treba u pučkoj školi. Ne samo zato što je preabstraktna (metafizika jezika) nego i zato što nema praktične vrijednosti u budućnosti učenika pučke škole. Slovnicu po mom sudu samo zato vole mnogi pučki učitelji jer se može kod nje do mile volje cjepidlačariti."¹¹

⁹ S. Kapetanić: Slovnica za IV. razred, *Napredak* br. 6, 1883., str. 88.

¹⁰ Isto, str. 88.-89.

Polemizira s izjavom da je gramatika gimnastika mišljenja, odnosno logika jezika i da razvija umne sposobnosti. U pomoć poziva filozofa Montaignea, navodeći njegovo pitanje: Tko se logikom ikada dobio razuma? Ne slaže se ni s tvrdnjom da slovnica pomaže učenju jezika. "Slovnica je postala poslije jezika. Istom kada znademo govoriti, onda možemo slovnice učiti. Jezik ćemo naučiti govoreći ga, a nipošto iz slovnice."¹² Osim toga Košćević tvrdi kako su i sama djeca neprijatelji slovnice i to zato što se često uči prerano, ali ponekad i prekasno. Navodi Lockovo mišljenje da gramatiku treba učiti između jedanaeste i četrnaeste godine, odnosno da se slovnica uči samo kao uvod u govorništvo.

Zatim u pomoć poziva H. Spencera i njegovo mišljenje da se jezik uči i nauči govorenjem, a ne gramatikom. U jednom dijelu svoje rasprave govori o beskorisnosti i nepraktičnosti slovnice. No on kaže da treba djecu naučiti pisati. Rješenje vidi u vježbanju, a predlaže sljedeću metodu: "Neka dijete piše kako zna i mi ćemo mu sastavke izpravljati, te ga upozoravati kako će bolje i točnije pisati."¹³

Na kraju polemizira i s tvrdnjom da slovnica pomaže vježbanju pamćenja i mišljenja. Na kraju navodi Spencerovu misao: "Na to nam lijepo odgovara Spencer: da u znanost imade mnogo gradiva za vježbanje pamćenja ... Ako nema druge koristi od slovnice, onda se može mirne duše napustiti u pučkoj školi."¹⁴ Čak je Uredništvo kao pripomenu napisalo: "Ako se i sasvim ne slažemo s dokazi, zaključci g. pisca, priobćujemo ovaj članak, da se o toj temi razmišlja i misli bistre."¹⁵ To je krajnji primjer mišljenja da je u pučkim školama nepotrebno učiti slovnice. U osnovi je razmišljanje da se jezik uči samo spontano, bez ikakve prisile i bez posebnih metoda rada. Ujedno je to i odraz razmišljanja nekih pedagoga da ne treba nikakve prisile nad djetetom i da treba što više prirodnog učenja. Tema je i nadalje bila poticajna. Raspravljalo se i o svrsi, zadaćama, o sadržaju i metodama rada.

Još je Basariček primijetio neprimjeren raspored sadržaja slovnice i slikovito je to opisao: "Istina je i u dosadanjih naših slovnica vlada neki red, nu taj red naliči ovomu, što ga udesi graditelj kuće prije gradnje, snašajuć brvno do brvna, dasku do daske, kamen do kamena; a ne onomu što nam se pokazuje iza

¹¹ V. Košćević: Slovnica obuka u pučkoj školi, *Napredak* br. 35, 1887., str. 548.

¹² Isto, str. 549.

¹³ Isto, str. 549.

¹⁴ Isto, str. 549.

¹⁵ Isto, str. 548.

gradnje, gdje je ta raznovrsna gradnja sastavljena u jednu umno svedenu cjelinu.”¹⁶ Stjepan Basariček (koji je postao urednikom *Napretka* od 1895. do 1918. godine, i podigao ga na znanstvenu razinu) još 1874. godine uočava važan problem - struktura jezičnih udžbenika neprimjerena je učenicima. U njima postoji red, ali se ne poštuju didaktičko-metodički principi prvenstveno onaj koji traži da se ide od lakšega k težemu. Svi oni koji su 17 godina sudjelovali u raspravama o slovnici, bila ona “gimnastika duha” ili “metafizika jezika” bili su vođeni plemenitom željom da djeca što bolje nauče hrvatski jezik.

Rasprava vođena godinama nije dala jednoznačan odgovor. Možemo najprihvatljivijim smatrati mišljenje umjerene druge skupine koja zagovara slovnice u školi, ali uz primjerene školske knjige i metode podučavanja. No, čak i one rasprave koje su bile ispod znanstvene, pa čak i stručne razine, dale su svoj prilog u pronalaženju uloge slovnice u pučkoj školi.

Postavljena su brojna pitanja, na neka je odgovoreno, a neka su otvorila lanac novih pitanja. Osnovna je vrijednost prošlostoljetne rasprave što se pridao značaj hrvatskomu jeziku u školi, važnoj ulozi učitelja, a pokrenuta su i brojna metodička pitanja glede jezikoslovne obuke i pratećih školskih knjiga.

LITERATURA

1. Basariček, S.: *Slovnica u pučkoj školi*, *Napredak* br. 33, 1874., str. 474.-477.
2. Hefele, F.: *Slovnica u pučkoj školi*, *Napredak* br. 20, 1881., str. 331.-333.
3. Dubravčić, F.: *Naputak za jezikoslovnu obuku u pučkih učionah*, *Napredak* br. 2, 1881., str. 22.-23.; *Napredak* br. 3, 1881., str. 35.-39.; *Napredak* br. 4, 1881., str. 55.-58.
4. Kapetanić, S.: *Slovnica za IV. razred*, *Napredak* br. 5, 1883., str. 74.-77.; *Napredak* br. 6, 1883., str. 75.-77.
5. Košćević, V.: *Slovnička obuka u pučkoj školi*, *Napredak* br. 5, 1887., str. 548.-550.
6. Prejac, J.: *O njegovanju književnoga jezika u pučkoj školi*, *Napredak* br. 4, 1883., str. 55.-58.
7. St., M.: *Dvie tri o jezikoslovnoj nauci*, *Napredak* br. 24, 1860., str. 369.-371.

¹⁶ S. Basariček: *Slovnica u pučkoj školi*, *Napredak* br. 33, 1874., str. 476.

8. Učiteljska skupština k. podžupanije virovitičke, Napredak br. 10., 1883., str. 159.-161.

THE GRAMMAR IN PRIMARY SCHOOL

The need, purpose, ways and forms of grammar teaching in a primary school were discussed on the pages of the magazine *Napredak* in the second half of the 19th century. *Napredak* is the oldest pedagogical magazine in Croatia and it is at the same time one of the oldest professional magazines published in Croatian. The discussions in *Napredak* are based on differences in opinion about language teaching and using grammar in a primary school. There are three basic groups. The first one wants the language teaching to be fitted for primary school children. The second, less radical group, advocates grammar teaching, but suitable for young learners. The third group reasons that the grammar should not be taught in a primary school at all unless a child makes a mistake. Discussions led for nearly two decades have not given the solution to these problems, but they have contributed in identifying the role of grammar in a primary school.